

ТЕМА. ПРОБЛЕМА ЛЮДИНИ У ФІЛОСОФІЇ

ПЛАН

1. Сутність людини. Єдність біологічного і соціального.
2. Проблема життя і смерті в духовному досвіді людини.
3. Людство як світова спільнота.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТЕМИ

Філософська антропологія, антропогенез, соціогенез, антропосоціогенез, ендогамія, агамія, екзогамія, сенс життя, стоїцизм, евтаназія, здоровий глузд, розум

Питання 1. Проблема людини здавна була однією з центральних проблем протягом всієї історії філософської думки. Якщо методи окремих гуманітарних наук (соціології, психології, педагогіки, медицини й ін.) завжди були спрямовані на «препарування» її, то специфіка **філософської антропології** як загальної теорії людини полягає в прагненні до осягнення людського буття в його цілісності.

Філософську програму вирішення даної проблеми можна висловити словами Сократа: «Пізнай самого себе». Підходи ж до її вирішення були дуже різними на різних історичних етапах.

У стародавній китайській, індійській, грецькій філософії, як ми вже згадували раніше, людина розглядається як частина космосу, мікрокосм (Демокрит), що складається з тіла і душі, які є двома аспектами єдиної реальності (Аристотель). У Платона ж тіло і душа є дві різні субстанції.

Відповідно до філософської течії веданта (Індія), специфічне начало людини становить атман (душа, дух, «самість», суб'єкт), тотожний за своєю внутрішньою сутністю загальному духовному началу - брахману.

За Аристотелем, людина є жива істота, наділена розумом («розумною душею») і здатністю до суспільного життя.

У християнстві біблійне уявлення про людину як «образ і подобу Бога», внутрішньо роздвоєну внаслідок гріхопадіння, сполучається з вченням про поєднання божественної і людської природи в особі Христа і виникнення можливості в наслідок цього поєднання внутрішнього прилучення до божественної благодаті для кожної людини. Августин уявляв душу незалежною від тіла, а людину розглядав як єдність тіла і душі, щось проміжне між тваринами й ангелами. У християн плоть людини є породженням диявола, ареною нищих пристрастей і бажань.

Для епохи Відродження характерний пафос автономії людини, її безмежних творчих можливостей.

У Новий час висловлене Декартом положення «мислю, отже, існую» стало єдино достовірним свідченням людського існування. Дуалізм душі і тіла, що відстоюється Декартом, надовго став основою новоєвропейського раціоналізму. Тіло розглядається як автомат, машина, спільна у людини і тварин. Душа ж ототожнюється зі свідомістю.

У основоположника німецької класичної філософії І. Канта питання «Що таке людина?» - основне питання філософії. Кант розмежовує філософську антропологію й антропологію у фізіологічному смислі, як таку, що досліджує, що людина, як вільно діюча істота робить або може зробити із себе самої.

Для німецької філософії кінця 18-початку 19 сторіччя характерне повернення до розуміння людини як живої цілісності. Гердер і Гегель розвивають ідеї історичності людського існування. Людина розглядається як суб'єкт духовної діяльності, що створює світ культури, як носій загальнозначущої свідомості, духу, розуму.

Л. Фейєрбах здійснює антропологічне переорієнтування філософії, ставлячи в центр її людину, яка розглядається, насамперед, як чуттєво-тілесна істота, жива зустріч «Я» і «Ти» у їхній конкретності. Як відзначалося вище, людина уявляється Фейєрбахом як суто біологічна істота, яка не виникає в історії, а передує їй.

Підавши критиці Л. Фейєрбаха, основоположники діалектичного матеріалізму (К. Маркс, Ф.Енгельс) розглядають людину не тільки як продукт природи, але і як соціальний феномен, акцентуючи увагу на соціальній практиці.

Виділення людини з тваринного світу (**антропогенез**) настільки ж грандіозний стрибок, як і виникнення живого з неживого. Антропогенез протікав у нерозривному зв'язку зі становленням суспільства (**соціогенез**). Періоди антропогенезу і соціогенезу (приблизно 3-3,5 млн. років, тобто в 1000 разів більше писаної історії) нерозривно пов'язані сторони єдиного цілого - антропосоціогенезу.

На нашій Землі у будь-якому з її регіонів зустрічаємо людські істоти, які виразно демонструють *сукупність соціальних ознак, як-то:*

- вміють виготовляти і застосовувати для виробництва знаряддя;
- знають найпростіші моральні заборони, протилежність добра і зла;
- мають потреби, почуттєві сприйняття і розумові навички, що розвиваються історично;
- не можуть ані сформуватися, ані існувати поза суспільством;
- визнані ними індивідуальні якості і чесноти суть суспільні визначення, що відповідають тому або іншому типу суспільних відносин;
- їхня життєдіяльність має не споконвічно запрограмований, а свідомо-вольовий характер, внаслідок чого вони є істотами, які мають здатність до самопримушення, совість, усвідомлення відповідальності.

Людина є соціальною істотою. Але вона також і частина природи, істота біологічна і, як такий, їй притаманна сукупність *видових біологічних ознак. У їх числі: тривалість життя - 80 - 90 років, репродуктивний вік - 15 - 49 років, тривалість дитинства, зрілого віку, старості, біологічна зумовленість і обдарованість різних людей у різних видах діяльності.*

Біологічно кожен з людських індивідів унікальний, єдиний, тому що спадкує від батьків неповторний набір генів, (виняток складають однойцеві близнюки, що успадковують ідентичний генотип).

Навколо проблеми співвідношення біологічного і соціального в людині не вщухають наукові суперечки. Прихильники *біологізаторських або натуралістичних концепцій* абсолютизують природничі начала (расизм, соціал-дарвінізм, мальтузіанство). *Соціологізаторські* концепції абсолютизують соціальне в людині.

Якому ж підходові слід віддати перевагу? Думається тому, який не припускає односторонності, який не нівелює особливості окремих індивідів, вважає важливим звертання не тільки до соціальної сутності, але і до біологічної природи, який ставить у якості реального історичного завдання створення умов, що забезпечують всебічне - і духовне, і моральне, і фізичне - удосконалення людини.

Людина, як біологічний вид, дуже пластична, не обмежена вузькою «екологічною нішею» як інші види. Але і її можливості не безмежні. Жодна соціальна мета не може виправдати ані насильства над біологічною організацією людської істоти, ані еugenічних проектів її переробки (т. зв. поліпшення породи людини).

Питання 2. Людина - єдина істота, що усвідомлює свою смертність. З цим пов'язане питання про зміст і мету життя, роздуми над якими є для багатьох вихідним пунктом у виборі «лінії життя».

Мета і зміст індивідуального життя кожної особистості тісно пов'язані із соціальними ідеями і діями, що визначають зміст і мету всієї людської історії, суспільства, людства, а, отже, - відповідальність на Землі і у Всесвіті.

Кожна людина вправі замислитись над питанням: а чи рівноцінне життя тих, хто керується певними моральними цілями і використовує для їхнього досягнення адекватні їм засоби, з життям тих, хто живе безцільно, аморально, чинить зло, неправду і несправедливість? Відповідь на нього ставить тих, хто задається цим питанням, у складне становище. Вихід із нього люди знаходили в релігійному постулаті: «про безсмертя душі», потім - в уявленнях про «абсолютний розум», «абсолютні моральні цінності», що створюють нібито основу морального існування людини, у середньовічних пошуках алхіміками «еліксиру життя».

Міфологія і релігія прагнуть нав'язати людині свої, переважно ірраціоналістичні вирішення питання про **смісл життя**. Філософія ж апелює до розуму людини, виходячи з того, що вона сама повинна шукати відповідь на нього. Сама ж філософія, акумулюючи і критично аналізуючи досвід людства, допомагає їй у цьому.

Осмислено приймаючи філософський світогляд, людина робить важкий крок, що вимагає особистої мужності, сили духу, того, що у філософії **називається** стоїцизмом, тобто визнає неможливість безсмертя і «потойбічного життя».

Філософська позиція визнання самоцінності і самоцілісності людського життя ґрунтується на розумінні індивіду, особистості як частини цілого людського суспільства. Протягом свого індивідуального життя людина ніколи не досягає «мети» життя родового (роду людського), історичного. Покликання, призначення, завдання будь-якої людини - всебічно розвивати свої здібності, внести свій особистий внесок в історію, у прогрес суспільства, його культуру. Але в принципі такий же і смісл життя суспільства, людства, який вони реалізують, проте в історично неоднозначних формах. Збіг, єдність особистого і суспільного, вірніше міра цієї єдності неоднакова на різних етапах історії і використовується окремими філософами як критерій визначення цінності окремого людського життя.

Скільки ж слід жити людині? Відповідь на це питання впливає з розуміння того, для чого людині потрібно далі жити. Тут слід сказати про т. зв. «право на смерть». Існують дві точки зору: 1). Визнання необмеженої свободи особи у вирішенні цього питання; 2). Визнання повної підпорядкованості особистості суспільним і державним інтересам (концепція т.зв. патерналізму). У зв'язку з цим ведеться активна полеміка навколо проблеми **евтаназії** - безболісної смерті, тихої, «блаженної» смерті.

Вочевидь, космізація людства змінить у майбутньому й уявлення про час, що, мабуть, буде пов'язано з новим розумінням сміслу людського життя, його тривалості, смерті і безсмертя, призведе до усвідомлення космічного призначення і відповідальності людини і людства.

Питання 3. Весь хід історичного процесу поставив країни і народи перед об'єктивною необхідністю зайнятися їх спільною проблемою - майбутнім Землі. Але однієї лише необхідності недостатньо. Спільне вирішення цієї поки що може розглядатися лише як бажана можливість. Для того, щоб вона перетворилася на дійсність, необхідно досягти певної гуманістичної згоди. І тут знову виникають запитання, чи можлива сама гуманістична згода? Чи існує загальнолюдська цивілізація, гілками, підгіллям якої є всі нині існуючі людські спільноти і культури?

Правильній відповіді на ці питання перешкоджає ряд причин, у тому числі й існування двох *міфологем*. Йде про досить поширене уявлення про *східну людину як про «недолудину» - інертну, ледачу, мрійливу, споглядальну, інтуїтивну, не здатну брати участь у прогресі інакше, як під опікою цивілізуючих Європи й Америки*, а також про створену азіатськими і африканськими «ідеологами самобутності» *міфологему про «дегенеративну» людину Заходу - розсудливу, прагматичну, безпринципну, погрузнуту в антигуманній і світоруйнівній «ідеології світопокровительства»*. Як бачимо, кожна з цих легенд відбиває крайнощі, які, проте, сходяться в тому, що нібито не всі люди належать людству.

Для відповідей на раніше поставлені запитання важливо усвідомити, що значить бути розумним. При цьому слід мати на увазі, що спільна для всіх людей розумність має два основні прояви: здоровий глузд і розум. **Здоровий глузд** - це раціональність індивідуального самозбереження (заборона робити те, що згубно для особистого виживання). **Розум** - це раціональність, що неодмінно має на увазі збереження всього людства. При цьому припускається індивідуальне самознищення, жертвність власним життям.

У історії здоровий глузд і розум не раз вступали в конфлікт. Зараз небезпека атомної війни неприйнятна ані для того, ані для іншого. Усвідомлення цієї небезпеки ніби то "сплавляє" індивідуальний здоровий глузд і колективний розум людства в єдину гуманістичну раціональність, здатну переборювати найрізноманітніші соціально-суб'єктивні пристрасті. Термоядерна реакція - не земне явище. Вона являє собою відтворення тих процесів, що у гігантських масштабах відбуваються на Сонці. Люди, як і все живе, не пристосовані до сильних доз радіації. Тут не завадить нагадати, що грецьких богів спонукало покарати Прометея не просто обурення його зухвалістю, але і побоювання, що люди, через свою взаємну агресивність, недалекоглядність або просто недбалість, вчинять всесвітню пожежу.

Для того щоб удосконалюватися, досягти відповідності вищим ідеалам, людина повинна спочатку подбати про своє виживання і збереження. Така азбучна істина сьогодення. У епоху НТР треба, насамперед, запитувати: «Чи не руйнівне це для людини? Чи потрібне, чи корисне, значуще це для неї? »

Людина - не річ. І сьогодні, як ніколи, актуальні слова І. Канта: «Чини так, щоб ти завжди ставився до людства, як до мети і ніколи не ставився б до нього тільки як до засобу». Тут слід підкреслити два моменти: 1). Не можна використовувати людину в якості знаряддя чужої волі (раба, кріпака, холопа і т.д.); 2). Ніхто не може бути ошчасливлений насильно, відповідно до чужих уявлень про щастя. І ще одне слід мати на увазі: людину не можна створювати, перестворювати, й винаходити наново.

Людина покликана вільно виявляти і розвивати властиві їй розум і гуманність. А це можливе тільки в розумному і гуманному суспільстві.